

Tatjana Adžić

RESTAURACIJA I KONZERVACIJA ČILIMA IZ MUZEJA “MARKO MILJANOV” - MEDUN

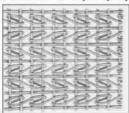
UVOD

a) Istorijat nastanka (pojave) čilima

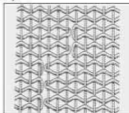
Čilimi-tepisi su vunene tkanine koje služe za prekrivanje podova, zidova, kreveta, stolova itd. Vrijeme i oblast nastanka orijentalnih tepiha¹ ne mogu se sa sigurnošću odrediti. Pouzdano se zna da su bili u upotrebi prije nove ere, što potvrđuju pisani izvori i predstave ovih predmeta na umjetničkim spomenicima Mesopotamije i Egipta. Čuveni su **Anadolski, Persijski i Kavkaski**.

Na osnovu kvaliteta rada i finalnog izgleda orijentalni tepisi se mogu podijeliti na nekoliko grupa. Na najnižem nivou su tepisi koji su produkt seoske domaće radinosti. Drugu grupu čine tepisi rađeni u gradskim radionicama, koji su finije izrade i bogatijeg dezena. Zatim dolaze tepisi proizvedeni u specijalizovanim radionicama koje, pored kvaliteta izrade, karakteriše bogata i skladna ornamentalna kompozicija i postojanost boja. Zavisno od tehnike rada oni se dijele na dvije osnovne grupe: **glatko tkane čilime** i **uzlane tepihe ili sagove**.

U načinu tkanja čilima ima više varijanti. Najrasprostranjenije je klećanje (sl. 1a), dok je kod izrade kavkaskih čilima najomiljenija tehnika sumak (sl. 1b).

(Sl. 1a)

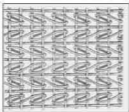

(Sl. 1b)

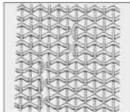
¹ Dobriša Stojanović, *Orijentalni tepisi i čilimi*, "Muzej primijenjene umjetnosti", Beograd, 1971.

U načinu izrade druge grupe orijentalnih čilima - tepiha postoji nekoliko varijanti. Dvije osnovne tehnike su: **Đordes** (sl.1c) i **Sene čvor** (sl.1d). Prvi je rasprostranjeniji, a jednostavniji za rad, dok se drugi smatra kvalitetnijim.

Broj čvorova na jednom tepihu je jedna od komponenti određivanja njegove vrijednosti. Između čvorova se radi jedan, najčešće dva a može da bude i više redova potke, što daje čvrstinu tepihu. Kao osnova se najčešće koristi vuna i pamuk.

(Sl. 1c)

(Sl. 1d)

b) Čilimi na našim prostorima

U stručnoj literaturi postoje mišljenja da su čilimarstvo na području Balkana donijeli Turci, ali su češća i uvjerljivija tumačenja da je čilimarstvo autohtono. Oni su samo, prema navodima Tkaličića, doprinijeli omasovljenju proizvodnje, "unijeli savršeniju tehniku i bujniju ornamentiku, a time uopće podigli vrijednost i važnost čilima".² Osnovna sirovina za njihovu izradu bila je vuna. Nakon striže ovaca, što je bio muški posao, žene su prale vunu, češljale i upredale u niti.

Za osnovu je obično korišćena kudjelja, dok je potka od raznobojne vune. U početku, za proces bojenja pređe žene su koristile bilje iz svoje bašte ili polja, kore i korijenje raznih biljaka, a od 70-tih godina devetnaestog vijeka koriste se anilinske boje. Najzastupljenije tehnike tkanja na razbojima, domaće proizvodnje, su **tkanje čunkom** (čunčanje) i **tkanje gužvicama vune - zametanje ili klečanje**. U zavisnosti od primijenjene tehnike ornamentika je geometrijska (trouglovi, rombovi, kvadrati, cik-cak linije), odnosno vegetabilna (latice ruže, buketi cvijeca...).

KONZERVACIJA I RESTAURACIJA

a) Opis eksponata prije konzervacije

Čilim je porodici Marka Miljanova u zadnjim decenijama XIX vijeka poklonila mještanka Košćica Stojanova Popović. Dimenzije čilima su 3,3 x 2,6 m. Izrađen je tehnikom klečanja. Koloristički skladna i efektna ornamentalna kompozicija postignuta je korišćenjem različite

² V. Tkaličić, *Seljačko čilimarstvo u Jugoslaviji*, Zagreb 1929; M. Filipović, *Čilim i čilimarstvo u našim zemljama do sredine devetnaestog vijeka*, "Glasnik Zemaljskog Muzeja", Sarajevo, 1957.

osnove, crvene na centralnom polju i crne na širokom rubu, na kojima se nalaze veliki buket cvijeća, ovičen manjim u uglovima centralnog dijela sa ritmički raspoređenim cvjetovima duž ruba, na kojima su, po širini, vidni ostaci resa.

Usljed neadekvatnog korišćenja i čuvanja primljen je u Atelje za konzervaciju tekstila Zavoda za zaštitu spomenika Crne Gore na Cetinju u veoma lošem stanju. Ustanovljena su sljedeća oštećenja:

- deformacija oblika i degradacija vlakana mehaničkim putem,
- pohabanost i gubitak boje
- mrlje različitog porijekla (od prašine, mastila, plijesni, lijevka...)
- biološka oštećenja.

b) Konzervatorska ispitivanja

Posmatranjem pod mikroskopom potvrđilo se da je sirovina korišćena za izradu ekspanata životinjskog porijekla. Dvije osnovne grupe su: dlake (proizvod kože raznih životinja) i svilu (sekret iz tijela svilenih buba). Za vlakna vune, koja su korišćena za izradu ovog ćilima karakteristično je da su sastavljena od „krljušti“ koje se preklapaju, a orijentisana su prema vrhu vlakna. Njihova dužina kod vune najboljeg kvaliteta kreće se od 90 do 250 mm. Po hemijskom sastavu ona su proteinska vlakna, u čiji sastav ulazi više različitih amino kisjelina, ali preovladava keratin. Zahvaljujući navedenim fizičko-hemijskim osobinama, vunena vlakna se boje i moče bolje od drugih. Hladna i razblažena sumporna kisjelina slabo ih oštećuju, ali ih vrela i koncentrovana potpuno razlažu, dok su na druge neorganske kisjeline, čak i pri povišenoj temperaturi, otporna.

Što se tiče alkalija, vunena vlakna relativno dobro podnose rastvore, čiji PH ne prelazi 11, a nezavisno od toga da li se čuva na otvorenom prostoru ili pod staklom vlakno se razara. Glavni faktori njihovog propadanja su svjetlost, vlaga, temperatura, nečistoća iz vazduha i rukovanje. Prilikom svog prirodnog starenja vlakna gube svoja osnovna svojstva: jačinu, mekoću i elastičnost a i hemijski se mijenjaju. Ovaj tok se ne može potpuno zaustaviti, ali se pogodnim mjerama može manje ili više usporiti.³

Pored „prirodnih“ na ćilimu su jasno uočena i mehanička oštećenja. Tokom više godina okačen na zidu ekspozicionog prostora, sva težina ćilima padala je na niti osnove što je izazvalo „zamor“ i deformaciju ekspanata. Oštećena vlakna i rascjepi vidni su golim okom, dok na rubnom pojasu nedostaju veći djelovi ćilima. Pored toga, detaljnim pregledom ustanovljeno je da su najveća oštećenja izazvana djelovanjem larvi moljaca,⁴ tako da su na izgled neoštećeni djelovi ćilima bili u stanju raspadanja.

c) Tok konzervatorskih i restauratorskih intervencija

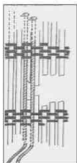
Prije početka konzervatorskog tretmana predmet je dobio identifikacioni karton u koji su unijeti opis, stanje i vrsta oštećenja ćilima, upotpunjen fotografijama.

³ Dr Vera Radosavljević, Radmila Petrović, *Konzervacija i restauracija*, Beograd, 2000.

⁴ *Tineola bisseliana*, *Anthrenus museorum*, *Trichophaga topetzelle*.

Prvi konzervatorski zahvat bili su mehaničko čišćenje i sterilizacija. Za otprašivanje i uklanjanje larvi korišćene su meke četke i slabije usisavanje. Nakon toga ispitana je postojanost boje. Postupak je izveden parčetom vate nakvašene vodom kojom je protrljan mali dio površine čilima. Ustanovljeno je da su boje nepostojane, te je primijenjen metod čišćenja organskim rastvaračima tj **suvo čišćenje**. Karakteristika brojnih solvenata koji se koriste za tu metodu je ta što ne kvase tekstilna vlakna, čime je izbjegnuta rizik skupljanja i deformisanja tkanine, boje se ne rastvaraju a, zbog njihove isparljivosti, tkanina se lako suši. Uglavnom, za tretiranje muzejskih eksponata koriste se dvije grupe solvenata koji su u stanju da rastvaraju mrlje od ulja i masnoće, voska, laka i drugu prljavštinu. To su benzinski i hlorovani rasvarači (benzin, trihloretilen ili ugljentetrahlorid).

Nakon toga pristupilo se šivenju eksponata konzervatorskim bodovima. Veći djelovi koji su nedostajali odrađeni su u što približnijem bodu i boji, a zatim dodati eksponatu. Popunjavanje manjih oštećenja je rađeno u platnenom prepletaju (sl. 2), koji se radi sa najmanje dvije niti koje idu naizmjenično u gornji i donji položaj i stvaraju popunu tkanine i „sakrivenim“ bodom, čime su ojačane oslabljene niti osnove na mnogim mjestima čilima.

(Sl. 2)

S obzirom na strukturu vunениh vlakana, koju čine sitne kriljušti za koje se lako kupi nečistoća i čestice prašine, po završetku šivenja ponovo je primijenjena metoda suvog čišćenja, nakon čega se čilim, konzervatorskim tretmanom ojačane teksture, usisao aparatom podešenim na normalnu jačinu. Nakon toga blagim rastvorom sirćetne kiseline osvježen je kolorit. Ovim je konzervacija i restauracija završena a finalni izgled je fotografisan i priložen uz karton. Prilikom vraćanja eksponata dat je predlog za dalje čuvanje i izlaganje u Muzeju.